

De nieuwe sociale bewegingen

1. De vredesbeweging

Luc Vandeweyer

1.1. Bibliografie

- BURGGRAEVE (R.), DE TAVERNIER (J.), VANDEWEYER (L.). *Van rechtvaardige oorlog naar rechtvaardige vrede. Katholieken tussen militarisme en pacifisme in historisch-theologisch perspectief*. Leuven, 1993.
- FRANSSSEN (J.), VANDEN WINKEL (R.). *Bang voor de bom. Vlamingen over hun koude oorlog*. Antwerpen, 2006.
- HELLEMANS (S.), HOOGHE (M.), eds. *Van "Mei '68" tot "Hand in Hand". De geschiedenis van de nieuwe sociale bewegingen in België, 1965-1995*. Leuven, 1995.
- LAMOT (M.). *Voorgeschiedenis en ontstaan van pacifistische bewegingen in Vlaanderen (1919-1931)*. Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL, 1984.
- LEHOUCK (F.). *Het antimilitarisme in België, 1830-1914*. Antwerpen, 1958.
- Le pacifisme est-il une valeur universelle? Actes du colloque des 25 et 26 novembre 1999, Collection Etudes et Documents*. Mons, 2001.
- LUBELSKI-BERNARD (N.). *Les mouvements et les idéologies pacifistes en Belgique 1830-1914*. Brussel, onuitgegeven doctoraatsverhandeling ULB, 1977.
- MAES (J.). *De houding van de katholieke geloofsgemeenschap in Vlaanderen ten opzichte van de anti-atoommarsen en het kernwapenvraagstuk in de jaren zestig (1960-1969)*. Leuven, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KUL, 1989.
- PROVOOST (G.). *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*. Leuven, 1976-1977, 2 dln.
- PROVOOST (G.). *De Vossen*. Brussel, 1979.
- STOUTHUYSEN (P.). *In de ban van de bom. De politisering van het Belgisch veiligheidsbeleid, 1945-1985*. Brussel, 1992.
- STOUTHUYSEN (P.). Oud en nieuw in één. De vredesbeweging als atypische nieuwe sociale beweging, in *BTNG*, 2004, p. 399-419.
- VANDEWEYER (L.). *De strijd tegen de wapenhandel*. Antwerpen, 1990.
- VANDEWEYER (L.). *De kater van de oorlog. Waarom de katholieken actief werden in de vredesbeweging*. Antwerpen, 1993.
- VANDEWEYER (L.). De oorlog om Koeweit. Een politiek strijdpunt in Vlaanderen?, in *Res Publica*, 1992, nr. 1, p. 99-121.
- VANDEWEYER (L.). De beperking van de wapenhandel. Een voorbeeld van beïnvloeding van de politieke agenda vanuit ontzuilde drukkingsgroepen, in *Res Publica*, 1995, nr. 1, p. 79-92.

- VANDEWEYER (L.). Pacifisme en Vlaamse Beweging, in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt, 1998, p. 2375-2396.
- VAN LERBERGHE (R.). *De Socialistische Anti-Oorlogsliga. 1931-1939*. Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG, 1976.
- VAN EYGEN (E.). *Wegbereiders. Portretten van Vlaamse pacifisten*. Brussel, 1990.

1.2. Historisch overzicht

Het begrip “vredesbeweging” verwijst naar het conglomeraat van organisaties en individuen die een als pacifistisch ervaren agitatie ontwikkelen. Hun doel is het voorkomen van geweld tussen staten of volksgroepen, of het milderen van de gevolgen van dergelijk grootschalig geweld. Daarbij wordt gemikt op:

- Het bijsturen in pacifistische richting van de als oorlogbevorderend ervaren politiek van staten of volksgroepen.
- Het bijsturen van de buitenlandse politiek van de eigen staat in de richting van een “pacificerende” interventie of non-interventie.
- Het stellen van juridisch gefundeerde beperkingen aan de bewapening of het wapengebruik.
- Het verlenen van bijstand aan de slachtoffers zonder onderscheid.
- De wijze van bedrijfsvoering en de heersende mentaliteit binnen de strijdkrachten. Wanneer dit laatste doel overheerst, spreken we in het bijzonder van antimilitarisme.

Daarbij variëren de gepropageerde middelen in een brede waaier van principiële geweldloosheid of radicaal pacifisme tot het opleggen van de vrede via inzet van een superieure, gewapende macht, bekend als *peace enforcing*, gedragen door beslissingen genomen door de internationale statengemeenschap en op basis van het internationaal recht.

Met dergelijke doelstellingen kon de vredesbeweging al in de 19^e eeuw wortel schieten in alle grote ideologische families in België. De Belgische vredesorganisaties zijn in het bijzonder verbonden met de emancipatorisch optredende bewegingen binnen die ideologische families. Er zijn banden met de arbeidersbeweging, de Vlaamse Beweging, de “Derde Wereld”-beweging, met progressieve, oecumenisch gezinde hervormingsbewegingen binnen kerkgemeenschappen.

Gelet op de aard van hun agitatie, worden vredesorganisaties ook ingezet als een instrument. Vredesagitatie in een bepaald land en in een bepaalde politieke context kan immers best voordelig zijn voor een buitenlandse macht en kan ook aangewend worden in het machtspeel van de interne politiek van een staat. Pacifistische organisaties vormen daardoor vaak ook een propagandakanaal voor een bepaalde grootmacht, of voor – intern – een bepaalde politieke partij, meestal op basis van ideologische affiniteiten.

De moderne vredesbeweging is ontstaan kort na het midden van de 19^e eeuw. Dit gebeurde niet toevallig in Zwitserland, een staat met een neutraal statuut. Als klein land was voorzichtigheid ten aanzien van gewapende conflicten in de buurlanden aangewezen. Ze mochten niet uit de hand lopen. De neutraliteit zorgde anderzijds voor voldoende mentale afstand, waardoor kon geageerd worden zonder partij te kiezen. Vandaar dat een Zwitserse ambulance in staat was na

de slag bij Solferino op 24 juni 1859 in Noord-Italië de achtergelaten gewonde soldaten van elk van de betrokken legers te verzorgen. De arts Henri Dunant trad hierbij als leidende kracht op en hij stichtte het Rode Kruis. Zijn publicaties kregen weerklink in het buitenland. Onder meer in België werd een afdeling gesticht. Tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 hielp het Belgische Rode Kruis bij de opvang van Franse en Duitse gewonde soldaten.

Dit stimuleerde de regeringen tot het vastleggen van regels voor de oorlogvoering. De Belgische diplomatie speelde in de ontwikkelingen van het “Haagse” oorlogsrecht een vooraanstaande rol omdat het land, net zoals andere neutrale staten, alle belang had bij een internationale omgeving met een minimum aan gewapende conflicten. Het pacificeren van de internationale relaties was ook een deel van de motivatie achter de oprichting van het Mundaneum in 1910. Het werd gesticht door de pacifisten Paul Otlet (1868-1944) en Henri La Fontaine (1854-1943). Ook het antimilitarisme was erg verspreid in België maar dit mikte uitsluitend op de Belgische strijdkrachten. Er bestond een sterke weerzin ten aanzien van het leveren van de nodige inspanningen om een sterk leger te onderhouden.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog smolt deze beweging als sneeuw voor de zon door de bijzonder gewelddadige Duitse invasie. Pas na verloop van tijd probeerde de bezetter een pacifistische argumentatie te enten op de Vlaams-nationalistische collaborerende beweging, het activisme. Voor het eerst werd pacifisme op Belgische bodem bevorderd door een buitenlandse macht in de hoop het Belgische weerstandsvermogen te ondergraven. De afkeer van de oorlog vond deels ook een uitweg via het communisme, daarin gestimuleerd door het voorbeeld van de bolsjewieken die er voor zorgden dat Rusland uit de oorlog trad.

Na de oorlog kreeg het pacifisme een opstoot door de afschuw voor de oorlogsgruwelen. Dit “gruwelpacifisme” kon zich in de jaren 1920 enten op de Vlaamse beweging zowel als op de socialistische waar de traditie van het “gebroken geweer” ingang vond. Er doken organisaties op zoals de *Jongeren Vredes Aktie* (JVA), de *Katholieke Jongeren Vredes Aktie* (KJVA) en de *Socialistische Anti-Oorlogsliga* (AOL). Ze werden deels geïnspireerd door buitenlandse pacifisten. Ook in het Vlaamsgezinde *Verbond van Vlaamsche Oudstrijders* (vos) en de *IJzerbedevaarten* naar Diksmuide kregen antimilitarisme en pacifisme weerklink, geïnspireerd door de ervaringen uit de Eerste Wereldoorlog die bij Vlaamsgezinden had geleid tot een vervreemding ten aanzien van het Belgische leger. In het Franstalige landsgedeelte werden pacifisme en antimilitarisme vooral verwoord door communistische organisaties en door de linkervleugel van de socialistische partij.

Door deze organisaties werd de Belgische militaire inspanning te grootschalig geacht en werd geponeerd dat het land moest terugkeren naar een strikt neutrale opstelling. In de burgerij werd verder gebouwd op de traditie van voor 1914 die vooral mikte op internationale concertatie – via de Volkenbond tijdens het interbellum – en op wapenbeheersing via de verdere ontwikkeling van het internationaal recht. De *Vereeniging voor Volkenbond en Wereldvrede* propageerde zijn standpunten in de jaren 1930 via het gelijknamige tijdschrift. Naarmate Duitsland onder Hitler opnieuw een militaire bedreiging werd, verzwakte dit pacifisme in katholieke, socialistische en communistische kringen. Enkel in Vlaams-nationalistische middens werd het nog gepropageerd voor zover het zich richtte tegen

het Belgische leger en tegen bondgenootschappelijke banden met de geallieerden van 1914-1918.

De Tweede Wereldoorlog vaagde de vredesbeweging opnieuw totaal weg. Vooral de Vlaams-nationalistisch gezinde organisaties en figuren stapten groten-deels in de collaboratie met de Duitse bezetter.

Wel kreeg de internationale samenwerking een nieuwe kans via de Verenigde Naties en ook het internationaal recht ontwikkelde zich verder in pacificerende richting. Het bestaan van de kernwapens vormde een nieuwe factor omdat dit wapen, meer dan ooit tevoren, een totale vernietiging op globale schaal mogelijk maakte. Het vergde tijd alvorens de kernwapens prioriteit kregen op de vrees voor het communistische gevaar. Het pacifisme vond vanaf de late jaren 1940 vooral steun in uiterst linkse kringen waar men zich afzette tegen de NAVO. Die traditie werd voortgezet in de *Union Belge pour la Défense de la Paix* (UBDP) / *Belgische Unie voor de Verdediging van de Vrede* (BUVV) en zijn opvolgers. Pas in de jaren 1960 herleefde het ook in de Vlaamse beweging en in katholieke kringen waarbij, naast de kernwapens, ook de wapenhandel en de dekolonisatie een stimulans vormden. De radicaal pacifistische tendens kreeg een eigen stem via de in 1968 opgerichte *Internationale van Oorlogstegenstanders* (IOT). Daaruit groeide in een latere fase de organisatie *Jeugd en Vrede*, die erkend werd als een Vlaamse beweging voor vredesopvoeding. In de jaren zestig werden de kernwapens het mikpunt tot dit weggedrongen werd door het protest tegen de oorlog in Vietnam.

De belangrijkste opstoot kende de vredesbeweging vanaf de late jaren 1970, veroorzaakt door de plaatsing van een nieuwe generatie kernwapens in Europa. Er volgde overleg en samenwerking over de levensbeschouwelijke grenzen heen via het *Vlaams Actiecomité tegen Atoomwapens* (VAKA) en het *Overlegcentrum voor de Vrede* (OCV). Aan Franstalige kant ageerde de *Coordination Nationale d'Action pour la Paix et la Démocratie* (CNAPD). Onder deze samenwerkingsverbanden en overlegorganen scholen actiegroepen met zeer uiteenlopende beweegredenen en ideologische affiniteiten. Toch bleek samenwerking mogelijk.

De integratie met de nieuwe sociale bewegingen kon gebeuren zonder de banden met de “oude” zoals de arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging te doen verwateren. Dit zorgde voor massale mobilisatie en een jarenlang volgehouden agitatie. De verbrekking van het Warschaupact en de Sovjetunie vanaf de late jaren 1980 zorgden voor een verzwakking van de mobilisatiekracht omdat de atoomdreiging goeddeels wegviel. Maar de beweging bleef actief omdat de band met de nieuwe sociale bewegingen intact bleef. Het VAKA vormde zich bijvoorbeeld om tot *Hand in Hand*, een beweging tegen het racisme. Anderzijds bleef de samenwerking over de ideologische grenzen heen bestaan. Die uitte zich onder meer in de organisatie van een jaarlijkse “vredesweek”.

1.3. *Archieven*

De vredesbeweging in België biedt een grote diversiteit aan protagonisten en organisaties. De beste manier is de namen van personen en organisaties, en de titels van tijdschriften en andere publicaties op te sporen via de al gepubliceerde studies en inventarissen en via www.odis.be. Van daaruit kan het zoekwerk verder gaan via de toegangen zoals die beschikbaar zijn in de hierna genoemde archiefinstellingen en documentatiecentra.

Voor de 19^e eeuw en voor Franstalig België is het Mundaneum in Bergen de belangrijkste vindplaats van bronnen betreffende de geschiedenis van de vredesbeweging. Zie:

FÜEG (J.-F.). *Aperçu des collections*. Bergen, 1999.

Het AMVC-Letterenhuis in Antwerpen beschikt over archiefstukken van veel mensen en organisaties die in de vredesbeweging en het antimilitarisme een rol hebben gespeeld. Opsporen kan gebeuren op hun naam via de zoekrobot Agrippa.

Voor de vredesbeweging binnen een Vlaams-nationalistische context na 1918 vormt het ADVN in Antwerpen de belangrijkste vindplaats. Daar wordt onder meer het archief van het IJzerbedevaartcomité bewaard, ontsloten door een gedetailleerde plaatsingslijst. Er wordt ook archief van het Verbond van Vlaamse Oudstrijders (VOS) bewaard.

Het Archief van Pax Christi België en – sinds 1972 – van Pax Christi Vlaanderen wordt bewaard in het KADOC. Dit archief is voorzien van plaatsingslijsten.

Het Algemeen Rijksarchief beschikt over enkele belangrijke archiefbestanden. Ondermeer Het Belgische Rood Kruis heeft zijn archief, van de stichting tot 1972, in bewaring gegeven. Toegang moet verzocht worden via het Rood Kruis dat beschikt over plaatsingslijsten. Andere organisaties zijn te exploreren via de inventarissen:

VERHELST (J.). *Comité international pour la Sécurité et la Coopération européennes (CISCE). International Committee for European Security and Cooperation. Internationaal Comité voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (1968-1989)*. Brussel, 1998.

VERHELST (J.). *Jean Terfve (Production d'archives résultant de ses activités au CISCE) (1966-1977)*. Brussel 1998.

VERHELST (J.). *Overlegcentrum voor de Vrede (OCV) (1979-1991)*. Brussel, 1998.

Het Documentatie- en Archiefcentrum van de Communistische Beweging DACOB te Brussel beschikt over heel wat bronnen met betrekking tot vredesagitatie, voornamelijk in linkse kringen.

Het AMSAB-ISG te Gent bewaart in het bijzonder archiefbestanden die te verbinden zijn met de socialistische beweging en met de vredesbeweging in de jaren 1980-1990. Zie bijvoorbeeld:

BOECKX (B.). *Inventaris van het archief van het Vlaams Aktiecomité tegen Atoomwapens (VAKA)*. Gent, 1999.

BOECKX (B.). *Het archief van een drukkingsgroep. Structuuronderzoek en inventarisatie van de archieven door VREDE VZW, neergelegd bij het AMSAB-ISG*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling van de postgraduate archiefopleiding VUB, 1995.

Archief van *Florenade* wordt eveneens in het AMSAB-ISG bewaard. Deze actie-groep spitte zich toe op agitatie tegen de luchtmachtbasis van Florennes.

De vredesbeweging heeft nauwe banden met mensen, partijen, kerkgemeenschappen en organisaties waarvan de bedrijvigheid zich hoofdzakelijk op andere terreinen afspeelt. Dit fenomeen heeft uiteraard gevolgen bij de zoektocht naar bronnen. Het komt er dus steeds op aan ook de organisatorische en ideologische

verbanden die achter de agitatie schuilgaan, te ontwaren. Belangrijke bronnen zijn vaak te vinden in archieven van politieke partijen of drukkingsgroepen in binnen- en buitenland wier hoofdactiviteit op een ander terrein ligt.

1.4. *Publicaties*

De nog actieve vredesorganisaties beschikken doorgaans over een eigen bibliotheek en documentatiecentrum. In het bijzonder moet het IPIS, de Internationale Vredesinformatiedienst te Antwerpen, vermeld worden. Deze instelling werd gesticht in de marge van Pax Christi Vlaanderen en zij beschikt over een zeer rijke documentatie aangaande de vredesbeweging. Ook de Koninklijke Bibliotheek beschikt over een groot aantal publicaties.

In het bijzonder zijn de tijdschriften van de beweging belangrijk.

Voor het interbellum:

Volkenbond. Tijdschrift van de Belgische Vereeniging voor den Volkenbond. Brussel, 1930-1940.

De vos. Weekblad van het vos. Brussel 1919-1924 en 1935-1940.

De Vlaamsche Oudstrijder. Orgaan van het vos en het BVOS. Brussel, 1924-1931.

Beide bladen zijn de organen van het Verbond van Vlaamse Oudstrijders.

De Nieuwe Dag. Internationaal Tijdschrift voor Vredesproblemen. Brussel, 1927-1930.

Nooit Meer. Propaganda- en Studieblad, uitgegeven door de VJVA. Antwerpen, 1932.

Neen! Het maandblad van de AOL voor Vlaanderen. Antwerpen, 1931.

Vredesaktie. Orgaan van de KJVA. Geluwe, 1931-1940.

Na de Tweede Wereldoorlog:

Vrede. Brussel, 1958-?.

Aanleunend bij de communistische beweging, orgaan van de BUVV, daarna van Vrede vzw.

Berichtenblad. Comité voor Geweldloze Vredesactie. Brussel, 1963-1965. Voortgezet door:

Regenboog. Orgaan van de Federale Unie. Brussel, 1965-1968. Voortgezet door:

Protest. Voor een radicaal pacifisme: volksbeweging voor de vrede. Brussel, 1969-1989.

Aanleunend bij het radicale pacifisme.

Pax Christi. Contactblad van de Belgische sectie. Brussel, 1958-1972. Voortgezet door:

Pax Christi Contactblad. Brussel, 1973-1974.

Vredeskrant. Brussel, 1972-1974.

Koerier. Pax Christi Vlaanderen. Antwerpen, 1980-.

Bulletin Pax Christi / Pax Christi Wallonie-Bruxelles. Brussel, 1964-1993.

Signes des temps. Pax Christi Wallonie-Bruxelles. Brussel, 1994-.

Kommentaar. Een uitgave van Pax Christi Vlaanderen. Antwerpen, 1976-1984.

Aanleunend bij de katholieke geloofsgemeenschap.

IKOVE: informatiebulletin ter verdediging van de vrede in Europa. Brussel, 1978-1980.

Aanleunend bij de extreemlinkse partij PVDA.
Initiatives de Paix. CNAPD. Brussel, 1991-1996.
Orgaan van de Franstalige koepelorganisatie.